

Vybrané případy oznamovatelů

Úvodem

Oznamovatel je bývalý nebo stávající zaměstnanec, který ve většině případů upozorňuje na nelegitimní, neetické nebo nezákonné praktiky na pracovišti, které jdou proti veřejnému zájmu či ohrožují veřejnost a mohou pro ni mít negativní důsledky a o kterých se dozvěděl díky své pracovní pozici a interním informacím. Zaměstnanci jsou totiž zpravidla první, kdo se o nekalých praktikách na pracovišti dozví. Oznamovatel je člověk, který se nechce smířit s podvody a jinými nekalými praktikami a chce proti nim něco podniknout, případně jim zabránit. Upozornění oznamovatele je tedy možné chápat jako jeden ze způsobů ochrany veřejného zájmu.

Zveřejnění takové informace je pro oznamovatele odvážný a těžký čin, zpravidla se tím jeho život zcela obrátí naruby a jen málokdy se dočká uznání či zadostiučinění. Mediálně známé případy jsou jen špička ledovce. Zpravidla se jedná o jedince, kteří mají vysoké postavení nebo odhodlanost s případem něco udělat. Těch bezejmenných, kteří se nikdy do médií nedostanou, je většina.

V první řadě je třeba připomenout, že se oznámení nekalých praktik na pracovišti zdaleka netýká jen korupčního chování a jednání. Mnohem častěji se jedná například o porušování výrobních či hygienických předpisů, které **ohrožují především zdraví a bezpečnost zákazníků**. Může se jednat o zaměstnance, který upozorní na skutečnost, že při výrobě chřastítka pro kojence byla do barvy použita jedovatá příměs, na výrobu salámu jsou používány kontaminované suroviny, či do vlaků dodávány nefunkční brzdy. Pokud se díky zásahu oznamovatele podaří včas výrobě zabránit, nejenže nedojde k ohrožení zdraví a bezpečí veřejnosti, ale firma také ušetří prostředky za stahování zboží z prodeje a výdaje za právní důsledky.

Příběhy oznamovatelů

Velice známý je příběh bývalého viceprezidenta výzkumných programů tabákové společnosti Brown & Williamson **Jeffrey Wiganda**. Ten pracoval od roku 1989 na výzkumu, jehož cílem bylo zjistit, jak snížit při doručování nikotinu negativní vliv tabákových příměsí. Tou dobou byly zástupcům tabákového průmyslu známy negativní důsledky kouření a nikotinová návykovost, ale tyto informace byly drženy v tajnosti. Wigandovy výsledky a doporučení byly cenzurovány, a proto došlo mezi ním a vedením společnosti ke konfrontaci. Wigand svědčil u soudu a poskytl důkazy reportérovi a producentovi investigativního televizního pořadu 60 minutes kanálu CBS. Společnost Brown & Williamson obvinila Wiganda z porušení mlčenlivosti a vyvíjela na něj nátlak, který vedl k rozpadu jeho profesního i osobního života. Wigandovo odhalení rozpoutalo sled událostí, které vedly k mnohonásobným úspěšným žalobám proti tabákovému průmyslu. Příběh je předlohou filmu Insider (Insider: Muž, který věděl příliš mnoho) z roku 1999.

Mezi světově nejznámější oznamovatele patří epidemiolog **David J. Graham**, zaměstnanec americké vládní agentury pro schvalování léčiv FDA (Správa potravin a léčiv – Food and Drug Administration). Ten v roce 2004 vystoupil s výsledky své studie, že známý a prodáváný lék proti bolesti Vioxx společnosti Merck způsobuje mnoha pacientům infarkt. Přestože je FDA vládní institucí, její financování závisí právě na těch společnostech, jež má regulovat. Vedení FDA se proto snažilo studii ututlat, označilo ji za nevědeckou a Davidu J. Grahamovi nabídlo jinou práci v agentuře, která by nezahrnovala výzkum. Graham však nakonec vystoupil se svou studií v americkém Senátu – podle jeho výzkumu způsobil Vioxx za posledních pět let jen v USA mezi 88 000 až 139 000 infarktů, z nichž 30 – 40 % bylo smrtelných. Merck proto nakonec lék stáhl z trhu a David Graham je dodnes

považován za jednoho z nejdůležitějších amerických oznamovatelů, který zachránil tisíce dalších životů.

Z oblasti bezpečnosti je pak znám případ **Siebel Deniz Edmondsové**, bývalé překladatelky FBI a zakladatelky národní bezpečnostní koalice oznamovatelů (National Security Whistleblowers Coalition – NSWBC). Jako překladatelka FBI byla najata krátce po teroristických útocích v roce 2001, propuštěna byla po necelém roce (v březnu roku 2002) poté, co svým nadřízeným oznámila podezření na porušení bezpečnosti a nekvalitní práci zaměstnanců FBI, které mohly těmto útokům zabránit.

Nejznámějším českým oznamovatelem z pohledu médií je **Libor Michálek**, bývalý ředitel Státního fondu životního prostředí (SFŽP), který v prosinci 2010 upozornil policii i veřejnost na skutečnosti, které na základě jeho tvrzení nasvědčovaly korupčnímu jednání v souvislosti se SFŽP. Popsal zejména nátlak, kterému byl dle jeho slov jako ředitel SFŽP vystaven ohledně některých veřejných soutěží a rovněž ohledně procesu ukládání volných peněžních prostředků SFŽP v bankách. Tehdejší náměstek SFŽP navíc proti osobě pana Michálka podal trestní oznámení pro pomluvu a občanskoprávní žalobou mu vyhrožoval také ministr. Všechny tyto informace byly mediálně prezentovány a vycházejí z otevřených zdrojů. Kauza bývalého ředitele SFŽP nebyla dosud pravomocně rozhodnuta.

Vedle první zmíněné jde o další mediálně známou kauzu týkající se tentokrát Ministerstva vnitra. Právník **Ondřej Závodský** byl od roku 2005 vedoucím právního oddělení Zařízení služeb Ministerstva vnitra (ZSVM). Z této pozice měl možnost přístupu k informacím, na jejichž základě opakovaně upozorňoval na špatné nastavení systému, které vede k rozkrádání v rámci nájemních vztahů a k dalším protiprávním transakcím. Místo toho, aby jeho upozornění byla prověřena, přišlo od nadřízených osob přeražení do nižší funkce, jehož účelem bylo odtržení od zdroje informací. Spolupracovníci, kteří se postavili na stranu pana Závodského, sdíleli v mírnější formě jeho pracovní osud. Vedlejším efektem, jehož negativní dopad byl ale patrně ještě silnější, byly také anonymní výhrůžky namířené proti dětem pana Závodského. Významnou roli v tomto případě sehrála nakonec média. Jak sám uvádí, bez spolupráce s nimi by jím oznamované skutečnosti nikdo nebral vážně. Teprve v okamžiku, kdy se média kauzy chytla, se jeho podněty začaly kompetentní osoby zabývat, což vyústilo až ve výměnu ředitele ZSMV. Loni v únoru byl novým ředitelem vrácen do jeho původní funkce. Tyto personální změny jsou sice dílčím úspěchem, kterého se podařilo dosáhnout, nicméně k prošetření všech transakcí a potrestání viníků nevedly a vyšetřování stále probíhá.

Mediálně známé jsou i další případy. Např. **Radek Váňa**, kapitán fotbalistů Libice nad Cidlinou, v roce 2003 usvědčil s reportéry České televize tři rozhodčí z Nymburska z braní úplatků a následného ovlivňování utkání. Toho pak nymburská disciplinární komise potrestala desetiměsíčním distancem, zároveň mu 16. března 2004 byla udělena cena Fair Play Českého olympijského výboru. **Jan Kubice**, tehdejší ředitel Útvaru pro odhalování organizovaného zločinu (ÚOOZ) Služby kriminální policie a vyšetřování, se v roce 2006 obrátil na členy Výboru pro obranu a bezpečnost Poslanecké sněmovny se zprávou, ve které se uvádí, že organizovaný zločin pronikl do státní správy a Policejní prezidium ČR, Ministerstvo vnitra a předseda vlády ČR prý omezovali činnost ÚOOZ. **Radmila Lubová-Slavíková**, bývalá vychovatelka v dětském domově v Novém Jičíně, čelí obžalobě pro trestný čin pomluvy za to, že v roce 2007 upozornila na možné nepřiměřené bití dětí v dětském domově a nedůsledné prověření věci kolem pokousání šestileté dívky psem. **Jarmila Samirová a Blanka Dryková**, bývalé učitelky angličtiny na Gymnáziu Christiana Dopplera v Praze, upozornily v roce 2009 na přepisování klasifikace ve třídních výkazech několika studentů. Záležitost předaly České školní inspekci, která jim dala za pravdu. Přesto byly na pracovišti vystaveny nátlaku a šikaně a nakonec dostaly výpověď z organizačních důvodů.

Případy z praxe Transparency International – Česká republika, o. p. s. (TIC)

Společnost TIC poskytuje bezplatné právní poradenství občanům, kteří se setkájí s korupčním jednáním a jsou ochotni o něm informovat a dále zaměstnancům orgánů veřejné moci nebo soukromých subjektů, kteří se dozví o korupčním jednání na svém pracovišti (oznamovatelé). Do konce roku 2010 byla též provozovatelem bezplatné protikorupční linky 199.

- TIC poskytovala právní pomoc bývalému zaměstnanci Úřadu městské části Praha 19 – Kbely, který upozornil na podezření z páchání trestné činnosti představiteli městské části, na základě jím tvrzených skutečností usiloval o prošetření policií. Bylo zahájeno trestního řízení proti němu samotnému, původní podezření nebylo prošetřeno, klient byl všech obvinění zproštěn.
- Klientka pracující u Vězeňské služby ČR jako provozní stravování dostala výpověď poté, co Generální ředitelství Vězeňské služby ČR upozornila na ne hospodárné nakládání s majetkem spočívající v manipulaci s evidovaným a skutečným stavem potravin. Provedená kontrola potvrdila manipulaci v evidenci potravin, k sankcím vůči odpovědným pracovníkům však nedošlo. Došlo ke snížení osobního ohodnocení oznamovatelky, odpojení internetu a následně rozvázání pracovního poměru. Snaha o smírné řešení, nepodání žaloby na neplatnost výpovědi, klientka se však do zaměstnání nevrátila. TIC kontaktovala novináře, částečnou satisfakci pro klientku představovaly články o průběhu celé kauzy v časopisu Týden.
- Na TIC se obrátil menšinový společník společnosti, která čerpá dotace ze strukturálních fondů EU, čerpání dotace je podmíněno kofinancováním z jiných zdrojů, které však společnost nemá, a proto kofinancování finguje fakturami na neexistující plnění mezi majetkově propojenými společnostmi. TIC předala věc protikorupční policii a zprostředkovala schůzku klienta s policií. Klient se sám přímo na policii obrátit nechtěl, TIC působila jako prostředník mezi klientem a policií do doby zahájení samotného prověřování.
- Na TIC se obrátila zaměstnankyně vysoké školy, která poukazovala na netradiční způsob studia některých studentů. Byla obviněna z trestného činu neoprávněné nakládání s osobními údaji dle § 178 odst. 1, odst. 3 písm. b) trestního zákona č. 140/1961 Sb., dle rozhodnutí soudu nejde o trestný čin, ale může se jednat o přestupek. Soud postoupil věc k projednání a rozhodnutí Úřadu na ochranu osobních údajů: řízení o přestupku bylo zastaveno (důkaz v podobě záznamu o telekomunikačním provozu nelze ve správním řízení použít), studium „problematických“ studentů zůstalo neprověřeno.
- TIC byla upozorněna na manipulaci v přestupkových řízeních za účelem nenahlášení skutečnosti směřující k odebrání bodů. TIC podala na zástupce velitele městské policie trestní oznámení pro trestný čin zneužívání pravomocí veřejného činitele § 158 odst. 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon. Došlo k odvetným opatřením vůči jiné osobě než oznamovateli: šikana na pracovišti, snížení osobního ohodnocení. Velitel městské policie, který je současně starostou, pověřil svého zástupce plněním některých úkolů souvisejících s řízením městské policie. TIC reagovala otevřeným dopisem adresovaným panu starostovi, zaslala výzvu členům zastupitelstva, pověření k plnění řídicích úkolů bylo zrušeno, TIC požádala státního zástupce o dozor nad zachováváním zákonnosti v přípravném řízení, byla podána obžaloba, probíhá hlavní líčení.
- Na TIC se obrátil zaměstnanec organizace, která po dlouhou dobu zadávala veřejné zakázky v určité, specifické oblasti. Po změně vedení došlo k vyvedení agendy veřejných

zakázek na jiný subjekt, ačkoliv organizace disponuje kvalitním odborným zázemím, jak po stránce právní, tak ekonomické. Došlo ke zrušení zakázky ještě vypsané původní organizací, nově vypsaná zakázka vykazovala korupční rizika. TIC si pomocí žádosti dle zákona o svobodném přístupu k informacím vyžádala původní (včetně rozhodnutí o zrušení zadávacího řízení) a novou zadávací dokumentaci. V důsledku zájmu TIC zadávací řízení přešlo zpět na původní organizaci, veřejná zakázka byla vypsaná dle původního návrhu. Oznamovatel nebyl odhalen.

- TIC poskytla pomoc a podporu ve formě právního zastoupení klientovi (zejména v rámci trestního řízení vedeného pro možné spáchání trestného činu pomluvy), který čelil trestnímu oznámení ředitelky ZOO ve Dvoře Králové. V tomto případě šlo o typický případ oznamovatele, který dlouhodobě věcně kritizoval manažerská pochybení vedení a ne hospodárné nakládání s veřejnými prostředky a následně čelil nejen pracovněprávním, ale i trestněprávním následkům oznámení nežádoucího chování svého zaměstnavatele. V prvním i druhém stupni soud přisvědčil obhajobě a klienta obžaloby zprostil. Následně TIC pomáhala klientovi domoci se náhrady škody za šikanózní trestní stíhání.

Případy z praxe občanského sdružení Oživení

Občanské sdružení Oživení se od roku 1999 zabývá systematickým odhalováním střetu zájmů a korupce ve veřejné správě a zvyšováním transparentnosti veřejného sektoru. V roce 2011 provozovala bezplatnou protikorupční linku 199.

- Kauza obec Vysoká: Případ ne hospodárného nakládání s majetkem při pronájmu obecních nemovitostí, na které upozornil protikorupční poradna Oživení aktivní občan. Při získávání informací a vyzvání vedení obce, že jejich postup není v zájmu obce ani jejích občanů, se oznamovatel stal terčem odvetných protikroků. Ty spočívaly zejména ve verbálních výhrůžkách a písemných urážkách namířených proti jeho osobě a byl podán i anonymní podnět na okresní státní zastupitelství k prověření jeho podnikatelských aktivit. Po kontaktování právní poradny Oživení došlo k navázání spolupráce a poskytnutí rozšířeného právního poradenství. Výsledkem bylo podání podnětu na Ministerstvo vnitra k prošetření nakládání s majetkem obce a podnětu Krajskému úřadu Moravskoslezského kraje ke kontrole hospodaření obce. Ani jeden z nich nezajistil zjednáání nápravy, a tak nezbylo než podat trestní oznámení na vedení obce pro podezření ze spáchání trestného činu porušení povinnosti při správě cizího majetku. Sám oznamovatel zároveň podal žalobu k civilnímu soudu na určení neplatnosti nevýhodných smluv uzavřených obcí.
- Kauza přeshraniční spolupráce ČR – SR: V únoru 2011 přijala protikorupční poradna Oživení oznámení o údajném neefektivním využívání finančních prostředků z fondů EU. Jednalo se o projekt spolupráce v regionu Frýdlantsko – Horné Kysuce, do něhož bylo začleněno 22 obcí v příhraniční oblasti. Projekt, jehož cílem mělo být posílení spolupráce obyvatel příhraničních oblastí díky nově zavedené informační technologii, byl z 85 % hrazen z dotace EU a zbylé prostředky plynuly ze státního rozpočtu a rozpočtů obcí obou regionů. Do projektu byl zahrnut také šifrovací systém, jehož pořízení zvyšovalo náklady natolik, že absolutně nemohly být vyváženy jeho minimálním přínosem. Na tyto skutečnosti upozornil oznamovatel, který vykonává funkci zastupitele v jedné z obcí, kterých se projekt týkal. Celý případ dospěl po vzájemné spolupráci k podání podnětu na provedení kontroly ze strany Ministerstva pro místní rozvoj a byl také medializován. Po celou tuto dobu bylo potřeba pečlivě střežit totožnost oznamovatele, který v okolí pociťoval a stále pociťuje snahy o odhalení osoby „práskače“. Právě tak je totiž stále nevypátraná osoba v kontrolou postižených obcích označována.

- Kauza účelově rozdělených veřejných zakázek: V průběhu října 2011 obdržela protikorupční poradna Oživení oznámení týkající se možného účelového rozdělení veřejných zakázek v jedné obci ve Středočeském kraji. Šlo o informace, ke kterým se nebylo možné zvenčí dostat, jelikož obec rozdělila zakázky tak, aby nedosahovaly zákonem stanoveného limitu pro podlimitní zakázky, které se již musí zveřejňovat v informačním systému veřejných zakázek. S oznamovatelem byla navázána užší spolupráce, která vyústila v podání podnětu na Úřad pro ochranu hospodářské soutěže, který se věcí v tuto chvíli zabývá. Již ve fázi získávání potřebných informací byl ze strany obce stěžován oznamovateli přístup k informacím, přičemž byl zároveň napadán, že svými požadavky neúměrně zahlcuje starostu.
- Kauza Nové Sedlo: Oznamovatel se na poradnu Oživení v červenci roku 2011 obrátil s tím, že je zaměstnán jako stavbyvedoucí na stavbě horkovodu za 146 milionů Kč. Zakázku na tuto stavbu vysoutěžila společnost, která ovšem neměla kapacity zakázku realizovat. Na stavbě proto ve skutečnosti pracovali zaměstnanci různých firem (v jedné z nich i oznamovatel) a mají na sobě oblečení společnosti, která zakázku vysoutěžila a měla by jí také provádět. Další problém, na který oznamovatel upozorňoval, bylo šízení stavby. Nadřízený např. nařídil použití menšího množství betonu než ukládají normy a než bude také reálně fakturováno zadavateli zakázky. Tyto „úspory“ vyhodnotil oznamovatel jako potenciálně rizikové a rozhodl se ukončit svou práci na stavbě. Nadřízený po něm žádal navrácení stavebního deníku, což odmítl. V důsledku těchto kroků mu bylo vyhrožováno a vše vyeskalovalo až k fyzickému napadení jeho osoby. Toto oznámil také na policii. Dříve, než se Oživení podařilo sehnat od oznamovatele potřebné podklady k jeho případu, rozhodl se z obavy o zdraví své a svých blízkých k emigraci, což prakticky znemožnilo další spolupráci.

Závěrem

Všechny výše uvedené případy dobře dokumentují, jak a kde stávající systém ochrany oznamovatele selhává, respektive zcela chybí. Upozorňují tak na slabá místa, která je potřeba novou právní úpravou postihnout a zacetit. Jde především o nedostatečné zajištění ochrany před perzekucí ze strany nadřízených osob a také možnost napadnout osobu oznamovatele trestním oznámením pro trestný čin pomluvy. Důležité je také zdůraznit dlouhodobý tlak, kterému je oznamovatel vystaven.

Ne všechna oznámení, ať už se týkají korupce či nikoliv, se vztahují na protiprávní jednání, řada z oznamovaných jednání se pohybuje na hranici legality (např. neformální ovlivňování rozhodování ve veřejné správě, střety zájmů apod.)

Dále je patrné, že velice často dochází k tomu, že se celý případ „zvrhne“ v hon na oznamovatele a původní případ je upozaděn a často vůbec není řešen, natož vyřešen. Je proto nutné, aby kromě ochrany oznamovatelů bylo též řešeno původního podání.

Použité prameny

American Civil Liberties Union. www.aclu.org (27. 2. 2012)

Kolektiv autorů Oživení, o. s.: *Analýza zpracovaná pro účely vzniku nové právní úpravy v ČR: Ochrana oznamovatelů (whistleblowing)*.

Nadace Open Society Fund Praha. www.osf.cz (27. 2. 2012)

Nadační fond proti korupci. www.nfpk.cz (27. 2. 2012)

Císařová, Eliška. Úvod do problematiky whistleblowingu a ochrany oznamovatelů. In: Transparency International - Česká republika (2009). *Whistleblowing a ochrana oznamovatelů v České republice*.